

УДК 174.8:651

Олена Попчук

ПРОФЕСІЙНА КУЛЬТУРА ДОКУМЕНТОЗНАВЦЯ: СУТНІСТЬ ФЕНОМЕНА

На сучасному етапі розвитку теорії та практики професійної підготовки спостерігається зростання інтересу до проблеми професійної культури фахівців. Це зумовлено суспільною потребою у спеціалістах високого культурного рівня, які б володіли уміннями ефективно розв'язувати професійні та життєві завдання, сприяти в такий спосіб прогресу в межах власного професіогенезу, певної професійної галузі та суспільства загалом.

Наше звернення до наукових досліджень дозволяє констатувати великий обсяг праць і різноманітних поглядів на сутність професійної культури. У більшості робіт досліджуване явище розглядається у контексті специфіки трудової діяльності в конкретній галузі. Саме з таких позицій здійснюється аналіз професійної культури працівників органів внутрішніх справ (В. Безбородий, І. Михайличенко), учителів (Т. Іванова, Г. Михалін, М. Пічкур, Я. Черньонков), військовослужбовців (С. Климова, Т. Щеголева), соціальних працівників (Г. Золотова, О. Повіданчик), організаторів театральнo-концертної діяльності (С. Рибін), юристів (Д. Калинкін, С. Сливка).

Уваги дослідників заслуговує професійна культура представників інших галузей. Тому цілком зрозумілим є звернення до аналізу сутності феномена професійної культури документознавця.

Зазначимо, що окремі аспекти цієї проблеми презентовано в доробках Н. Гайсинюк, С. Дубової, Ю. Палехи, які розглядають питання підготовки документознавців в умовах інформатизації суспільства; В. Бездрабко, Н. Назаренко, котрі досліджують питання підготовки майбутніх фахівців з управління документацією; О. Матвієнко, яка розробила модель фахівця з інформаційного забезпечення системи управління невиробничою сферою, вивчає проблему професійної культури фахівців з інформаційного забезпечення державного управління.

Зважаючи на відсутність у науковому обігу трактування сутності “професійна культура документознавця”, метою нашої статті ми обрали визначення його змісту та структури.

Проведений аналіз літературних джерел дав змогу зробити певні узагальнення. По-перше, професійна культура є особистісним досягненням, що визначається певним рівнем сформованості професійно значущих знань, нави-

чок, умінь, якостей особистості. По-друге, професійна культура визначається у площині досягнення загального рівня освіченості особистості, тобто рівня оволодіння нею науковими знаннями та змісту світогляду. По-третє, професійна культура трактується в аспекті духовних досягнень особистості, зокрема її моральності, відображеної в цінностях (передусім професійних), ставленні до обраної професії та до себе як до фахівця певної галузі. По-четверте, професійна культура виявляється у професійній діяльності, забезпечує її ефективність та результативність і в цьому сенсі зумовлена рівнем засвоєння фахівцем професійного досвіду та його кваліфікацією. По-п'яте, необхідним елементом професійної культури є творчі здатності фахівця, які дають йому змогу вдосконалювати свою діяльність, вносити в неї нове й оригінальне і завдяки цьому досягати високих результатів.

Викликає безумовний інтерес тлумачення згаданого феномена, яке запропонували О. Матвієнко та М. Цивін. Дослідники трактують професійну культуру як підсистему загальної культури, спрямованої “на забезпечення функціонування безпосередньо практичної діяльності в умовах загального і спеціального розподілу праці” [3, с. 97].

Водночас дослідники вважають, що професійна культура є соціально-професійною якістю суб'єкта праці, представленою, передусім, системою теоретичних і практичних знань і вмінь, професійним мисленням (праксеологічною складовою), професійною мораллю та професійною естетикою (духовною складовою), професійною свідомістю і професійним світоглядом.

Викладене дозволяє зробити висновок, що оволодіння професійною культурою стає можливим за умови інтенсивного особистісного розвитку, в ході якого відбувається вдосконалення інтелектуальної та моральної сфер, прийняття системи цінностей (передусім духовних), вироблених певною професійною групою, утворення соціальної картини світу, в якій визначено місце обраної професійної діяльності. Результатом такого розвитку є усвідомлення значущості професії та свого професійного обов'язку, якісне виконання професійної діяльності, привнесення в неї творчого початку, отримання високих результатів. Отже, професійна культура визначається ступенем оволодіння особистістю (професійною групою) специфічним видом трудової діяльності й виявляється у способі реалізації сутнісних сил і творчих здібностей у процесі й результатах професійної діяльності.

Таким чином, професійну культуру в широкому сенсі треба розглядати як багатоаспектну категорію, яка характеризує перебіг процесу професійної діяльності та характеризує рівень професійного становлення фахівця. Зміст, напрями та результати формування цього феномена залежать від рівня сформованості загальної культури, яка завжди буде позначатися на якості та резуль-

тативності такої діяльності. У цьому співвідношенні загальна культура є тим базовим утворенням, що визначає основний зміст професійної культури та культурні засади діяльності в межах професії. Водночас професійна культура наповнюється конкретним змістом залежно від особливостей тієї чи іншої професійної діяльності. У зв'язку з цим доцільно аналізувати сутність явища “професійна культура” на перетині принаймні двох загальніших проблем: проблеми культури і проблеми змісту професійної діяльності (у нашому випадку – діяльності документознавця). Інтегрування виявлених характеристик цих феноменів у єдине ціле уможливить, на нашу думку, визначення поняття “професійна культура документознавця”.

Аналіз праць, присвячених розв'язанню першої проблеми (С. Аверинцев, Ю. Давидов, П. Гуревич, В. Журавський, М. Злобін, М. Каган, В. Келле, С. Маркарян, В. Межуєв, В. Маляр, Л. Могильний, В. Муляр, Ю. Плиська, Є. Подольська, Ю. Резнік, О. Рудницька, Є. Скворцова, Л. Соколов, В. Тугаринов, А. Флієр) дав змогу виокремити такі найзагальніші характеристики культури: по-перше, культура є сукупністю практичних, матеріальних і духовних надбань, яких суспільство і людина досягають впродовж свого розвитку; по-друге, ці надбання транслюються від одного покоління до іншого й удосконалюються впродовж суспільно-історичного розвитку; по-третє, зміст культури акумулюється в досвіді суспільства; по-четверте, процес формування особистісної культури пов'язаний із засвоєнням нею суспільного досвіду і виявляється як ступінь розвитку “тілесно-душевно-духовних сил, схильностей і здібностей людини... сукупність способів і прийомів організації, реалізації та поступу людської життєдіяльності, способів людського буття” [9, с. 313].

Ці висновки дають змогу вважати культуру динамічним явищем, яке у ході свого розвитку акумулює в собі досвід людської життєдіяльності [10, с. 209], забезпечує його транслювання від покоління до покоління і визначається певним ступенем довершеності. У співвідношенні “людина – суспільство” культура суспільства виступає безмежним сховищем сукупного досвіду в усіх його формах і проявах, який людина засвоює, використовує і поповнює в силу своїх спроможностей.

За визначенням О. Рудницької, культуру особистості слід розглядати з точки зору якісного рівня особистісних досягнень як узагальнену ознаку змістового наповнення життєдіяльності, стилю і способу життя [8, с. 49]. При цьому культурний розвиток особистості ми вважаємо закономірним, оскільки (за Л. Виготським) він відбувається за об'єктивними законами: переходу від безпосередніх (природних) форм поведінки до опосередкованих (штучних, соціально зумовлених), відповідності відносин між вищими

психічними функціями реальним відносинам між людьми; переходу психічних функцій із зовнішнього плану у внутрішній, що сприяє наповненню поведінки людини соціальним змістом [2, с. 144–148].

Узагальнюючи викладене, зазначимо, що в сучасній науці має місце розуміння культури як носія змісту і сутності людського суспільства і людини, засобу, який забезпечує єдність останньої з існуючим суспільним досвідом і досвідом минулих поколінь. Водночас саме людина є творцем і спадкоємцем культури. Приєднуючись до культурних надбань, вона отримує можливість для особистісного розвитку, творчого застосування своїх можливостей і вираження внутрішнього світу. Отже, феномен особистісної культури можна розглядати в контексті індивідуальних досягнень у засвоєнні, реалізації та примноженні суспільного досвіду.

Щоб зрозуміти його специфіку в контексті виконання професійної діяльності, звернемося до відповідних досліджень. Так, дослідження в галузі трудової діяльності (В. Бодров, Є. Климов, Н. Самоукіна, В. Шадриков) засвідчують, що засвоєння професійної діяльності є складним творчим процесом. Він реалізується на етапах: 1) прийняття професії як особистісно значущої завдяки відповідній мотивації; 2) цілеспрямованого вмотивованого когнітивного засвоєння професійної діяльності на рівні знань та уявлень про неї; 3) предметної діяльності, системоутворювальним фактором якої є ціль-результат, що обирається шляхом прийняття рішення [11, с. 102].

Як стверджує В. Шадрикова, процес накопичення досвіду неодмінно пов'язаний із розвитком і структурною організацією професійних здібностей, які забезпечують узгодження зовнішніх вимог до професійної діяльності й тих внутрішніх умов, які може створити суб'єкт праці. При цьому відбувається протилежний процес впливу внутрішніх умов на перетворення діяльності. Він стає можливим завдяки цільовій трансформації та засвоєнню способів діяльності [11, с. 115].

З огляду на отримані висновки вважаємо за доцільне досліджувати феномен професійної культури документознавця в напрямі визначення змісту досвіду, необхідного для результативної діяльності в досліджуваній сфері. З цією метою ми звернулися до наукових джерел, у яких викладено характеристики діяльності документознавця (Ю. Канігін, Ю. Каширін, Г. Коломієць, Н. Кушнарєнко, А. Маньковський, О. Матвієнко, Ю. Палєха, М. Цивін, С. Терещенко, С. Штарков).

Наприклад, Ю. Палєха виокремив основні напрями професійної діяльності документознавців, що полягають у виконанні діловодської, кадрової, організаційно-управлінської, архівної, референтської, інформаційно-аналітичної та консультативної роботи. На переконання дослідника, таку діяльність можуть

реалізувати лише висококваліфіковані ініціативні, творчі, активні, високоосвічені фахівці, здатні користуватися сучасними технікою та технологіями.

Відповідно, на думку дослідника, професійна діяльність документознавця полягає у: виконанні спеціальних функцій, пов'язаних із розробкою та впровадженням технологічних процесів документування, роботи з документами й інформацією, організацією інформаційної діяльності; вирішенні стереотипних, діагностичних завдань із документознавства й інформаційної діяльності; прийнятті оперативних рішень у межах своєї компетенції та функціональної підготовки [5].

Разом із тим варто взяти до уваги характеристику змісту інформаційної діяльності, запропоновану О. Матвієнко. На думку дослідниці, її здійснення передбачає процеси: збирання інформації за всіма видами джерел, типами та видами інформації; аналітико-синтетичну переробку інформації; довготривале зберігання інформації; пошук інформації в мережі Інтернет через створення інформаційно-пошукових систем; представлення інформації у вигляді оглядів та перехід до третього рівня (рівня конкретного користувача) [4, с. 95].

Таким чином, документознавець повинен володіти уміннями пошуку, аналізу і синтезу, зберігання та представлення користувачеві інформації через документ, забезпечення належного документообігу. Цей процес нерідко вимагає живого спілкування з людьми. Останнє зумовлює необхідність обізнаності з культурними нормами спілкування, оволодіння ними комунікативними засобами, комунікативними вміннями і навичками, засвоєння рольового репертуару, притаманного його професії.

Становлення документознавця як суб'єкта професійної діяльності супроводжується взаємодією зовнішніх і внутрішніх факторів (мотивів, мотивів-цілей, цілей-результатів) і містить у собі елементи творчості. Результатом такого становлення є готовність діяти в межах професії, ознаками якої є, передусім, позитивне ставлення до своєї праці, оволодіння системою професійно значущих знань, умінь і навичок, розвиток професійного мислення, сформованість професійних здібностей і професійно значущих особистісних якостей, визначеність мотивів, багатство ціннісної сфери особистості.

Усі наведені ознаки набувають сенсу за умови відповідності виконуваної фахівцем діяльності змісту визначених у межах професії функцій. Викладене спонукає до розгляду професійної культури особистості з позицій компетентнісної концепції, згідно якої зміст засвоєного досвіду визначається досягненням нею ступеня відповідності вимогам професії.

Набуття професійної компетенції відбувається в ході професіоналізації особистості як процес її соціалізації, творчого розвитку, самореалізації на трудовому шляху, виявлення активності [6, с. 398]. У цьому процесі особис-

тість досягає певного інтегрованого результату особистісного розвитку, до структури якого входять динамічна мобільна система знань, гнучкі методи їх розширення, вдосконалення та використання, критичність мислення, що полягає в адекватному оцінюванні себе, світу, свого місця у світі [7, с. 28–29].

Водночас, необхідно враховувати вкрай важливу, на наш погляд, думку щодо ціннісної сутності компетентності. С. Бондар стверджує: “Природа компетентності така, що вона може проявлятися лише в органічній єдності з цінностями людини, тобто в умовах глибокої особистісної зацікавленості в даному виді діяльності. . . Отже, цінності є основою будь-яких компетенцій” [1, с. 9].

Проведений аналіз дає підстави вважати отриманий особистістю досвід професійної діяльності складовою її культури, яка має забезпечити: по-перше, ідентифікацію з професією – адаптацію та прийняття її цінностей і вимог; по-друге, готовність до діяльності в обраній професійній сфері – мобілізацію особистісних ресурсів для її виконання; по-третє, професійну придатність – сформованість індивідуальних якостей, необхідних для виконання такої діяльності; по-четверте, професійну надійність – якісне й ефективне (своєчасне, безпомилкове, безвідмовне тощо) виконання професійних обов’язків; по-п’яте, професійний розвиток – формування професійно орієнтованих якостей у ході професійної діяльності.

Таким чином, феномен “професійна культура документознавця” є інтегрованим результатом особистісного розвитку щодо сформованості загальної ерудиції, розумових і творчих потенціалів, ціннісного осягнення і практичного оволодіння професією, що уможливорює усвідомлене, цілеспрямоване та відповідне вимогам професії виконання інформаційно-технологічної, документно-комунікаційної, інформаційно-аналітичної, інформаційно-управлінської діяльності, забезпечення процесів документування, а також спрямованості на особистісне самовдосконалення з метою забезпечення професійного зростання.

Визначаючи таким чином сутність феномена професійної культури майбутніх документознавців, ми отримуємо загальні орієнтири для його формування у вищих навчальних закладах. Конкретизація змісту такої роботи стає можливою за умови докладного вивчення структури досліджуваного явища. Заслуговує на увагу питання щодо умов його формування під час професійної підготовки. Подальшої розробки потребують питання, які стосуються забезпечення педагогічних умов для формування професійної культури самосвіти у ході професійної підготовки майбутніх документознавців.

1. Бондар С. Компетентність особистості — інтегрований компонент навчальних досягнень учнів / С. Бондар // Біологія і хімія в школі. — 2003. — № 2. — С. 8—9.
2. Выготский Л. С. Собрание сочинений. — Т. 3 : Проблемы развития психики / Л. С. Выготский ; под ред. А. М. Матюшина. — М. : Педагогика, 1983. — С. 133—164.

3. *Матвієнко О. В.* Інформаційне забезпечення державного управління : навч. посіб. / *О. В. Матвієнко, М. І. Цивін.* — К. : Центр учбової літератури, 2010. — 152 с.
4. *Матвієнко О. В.* Педагогічні основи підготовки менеджерів інформаційних систем / *О. В. Матвієнко.* — К., 2001. — 259 с.
5. *Палеха Ю. І.* Вимоги до підготовки документознавців-організаторів діловодства / *Ю. І. Палеха* // Організація сучасного діловодства. — К., 2007. — С. 164—175.
6. Психологические основы профессионального ведения // Психология: учеб. для экономич. вузов / Под общ. ред. *В. Н. Дружинина.* — С.-Пб.: Питер, 2000. — С. 388—404.
7. *Родигіна І. В.* Компетентнісно орієнтований підхід до навчання / *І. В. Родигіна.* — Х. : Вид. група “Основа”, 2005. — 96 с.
8. *Рудницька О. П.* Педагогіка: загальна та мистецька : навч. посіб. / *О. П. Рудницька* / М-во освіти і науки України; Ін-т педагогіки і психології професійної освіти АПН України. — К., 2002. — 270 с.
9. Філософський енциклопедичний словник / НАН України; Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди; Редкол. *В. І. Шинкарук, С. К. Бистрицький, М. О. Булатов* та ін. — К. : Абрис, 2002. — 742 с.
10. *Флиер А. Я.* Культурология для культурологов : учеб. пособие для магистрантов и аспирантов, докторантов и соискателей, а также преподавателей культурологии / *А. Я. Флиер.* — М. : Академический проект, Екатеринбург : Деловая книга, 2002. — 492 с.
11. *Шадриков В. Д.* Психология деятельности и способностей человека : учеб. пособие / *В. Д. Шадриков.* — М. : Изд. корпорация “Логос”, 1996. — 320 с.

Стаття надійшла до редакції 22.10.2012

Е. Попчук

Профессиональная культура документоведа: сущность феномена

В статье на основании анализа содержания трактовок сущности феномена культуры, содержание профессиональной деятельности специалиста в сфере документоведения обосновано сущность феномена “профессиональная культура документоведа”.

Ключевые слова: культура, профессиональная деятельность специалиста, “профессиональная культура документоведа”.

О. Popchuk

Professional Culture of a Documentation Expert in: the Essence of the Phenomenon

The article grounds the essence of the phenomenon of “professional culture of a documentation expert” on the basis of the analysis of interpretations of the essence of a phenomenon culture and contents of professional activity of a specialist in the field of documentation.

Key words: culture, professional activity of a specialist, professional culture of a documentation expert.

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор О. М. Семенов